CZU: 342.733:37.043.2-056 **https://doi.org/10.59295/sum3(183)2025_06**

INTEGRAREA ABORDĂRII BAZATE PE DREPTURILE OMULUIÎN EDUCAȚIE: UN CADRU PENTRU REALIZAREA DREPTULUI LA EDUCAȚIE INCLUZIVĂ A COPIILOR CU DIZABILITĂȚI

Tatiana CERNOMORIȚ,
Universitatea de Stat din Moldova

Dreptul la educație recunoscut în standardele internaționale în domeniul drepturilor este un drept care împuternicește, contributie la realizarea altor drepturi și la consolidarea acceptării, egalității și nediscriminării. În cadrul articolului autoarea a analizat educația incluzivă a copiilor cu dizabilități din perspectiva Abordării Bazate pe Drepturile Omului (în continuare – *ABDO*). Este reflectată aplicabilitatea principiilor ABDO în domeniul educației incluzive, precum și sunt prezentate obligațiile statului de a respecta, proteja și realiza dreptul la educație a copiilor cu dizabilități, prin sisteme educaționale incluzive. Relevarea importanței și impactului educației incluzive asupra copiilor cu dizabilități, dar și asupra sistemului educațional este esențială în contextul în care studiile internaționale și naționale evidențiază persistența atitudinilor discriminatorii față de copiii cu dizabilități.

Cuvinte-cheie: *educația incluzivă, abordarea bazată pe drepturile omului, copii cu dizabilități.*

MAINSTEAMING HUMAN RIGHTS BASED APPROACH IN EDUCATION: FRAMEWORK FOR ENSURING THE RIGHT TO INCLUSIVE EDUCATION OF CHILDREN WITH DISABILITIES

The right to education recognized in international human rights standards is an empowering right, contributing to the realization of other rights and to the consolidation of acceptance, equality and non-discrimination. In the article, the author analyzed the inclusive education of children with disabilities from the perspective of the human rights-based approach (HRBA). A reflection is made on the applicability of the HRBA principles in inclusive education and the obligations of the state to respect, protect and fulfil the right to education of children with disabilities, through inclusive educational systems. Highlighting the importance and impact of inclusive education on children with disabilities and on the educational system is essential as international and national studies reveal the persistence of discriminatory attitudes towards children with disabilities..

Keywords: *inclusive education, human rights based approach, children with disabilities.*

Introducere

Recunoașterea dreptului la educație a copiilor cu dizabilități, în medii educaționale incluzive a înregistrat evoluții majore în ultimele decenii, la nivel internațional, dar și în Republica Moldova. Prin ratificarea în anul 2010, a Convenției ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Republica Moldova și-a asumat obligația de „a asigura un sistem educaţional incluziv la toate nivelurile" ca toți copiii cu dizabilități să aibă acces la măsurile de suport necesare facilitării procesului de educație, inclusiv „adaptarea rezonabilă a condițiilor la nevoile individuale" (art. 24.2c) și asigurarea „măsurilor eficiente de sprijin individualizat în amenajarea mediului care să maximizeze progresul şcolar şi socializarea" (art. 24.2e) [2]. Chiar dacă în Republica Moldova practicile de incluziune educațională a copiilor cu dizabilități în învățământul general au fost inițiate la începutul anilor 2000 și Guvernul este în proces de implementare a celui de-al doilea Program de dezvoltare a educației incluzive (2024-2027) [12], totuși, conform datelor disponibile, 44% din copiii cu dizabilități nu sunt încadrați în nici o instituție educațională [15]. Principiile abordării bazate pe drepturile omului ar putea constitui un cadru pentru identificarea celor lăsați în urmă în exersarea dreptului la educație, dar și evidențierea necesităților de împuternicire la actorilor educaționali pentru a identifica și implementa măsurile de suport necesare pentru exersarea dreptului la educație a grupurilor în risc de

excluziune. În cadrul articolului este analizată educația incluzivă în calitate de drept al omului, copiii cu dizabilități sunt prezentați în calitate de titulari de drepturi și sunt evidențiate obligațiile în domeniul dreptului la educație a instituțiilor de stat și reprezentanților acestora.

Metode și materiale aplicate

Studiul a fost realizat prin aplicarea metodei documentare, fiind supuse analizei: istoricul dezvoltării educației incluzive; prevederile cadrului normativ internațional și național în domeniul educației și a educației incluzive. Sunt analizate documentele ce descriu obligațiile în domeniul drepturilor omului și principiile ABDO. Importante pentru procesul de cercetare au fost rapoartele și studiile la nivel internațional și național privind implementarea educației incluzive, precum și barierele ce împiedică exersarea pe deplin, în condiții de egalitate, de către copiii cu dizabilități a dreptului lor la educație.

Rezultate obținute și discuții

Scurtă incursiune în dezvoltarea educației incluzive

Recunoașterea incluziunii și a educației incluzive pentru exersarea dreptului la educație a copiilor cu dizabilități a înregistrat evoluții majore în ultimele decenii la nivel internațional, dar și în Republica Moldova. Declarația Universală a Drepturilor Omului 1948 (în continuare *–DUDO*) a fost primul document care a recunoscut că toate persoanele se nasc în demnitate și drepturi, și dreptul la educație este unul dintre drepturile consfințite. Articolul 26 al DUDO recunoaște că „orice persoană are dreptul la învățătătură” [21]. Totuși, abia în anul 1990, Conferința Mondială privind Educația pentru Toți, Jomtien a fost prima platformă în care a fost evidențiat numărul copiilor excluși din școală și necesitatea unor abordări mai incluzive pentru a depăși barierele cu care se confruntă copiii cu dizabilități [26]. Ulterior, în anul 1993 regulile standard ale ONU privind egalitatea șanselor pentru persoanele cu dizabilități sunt adoptate, prin care se cere statelor membre să asigure educație pentru toate persoanele în medii integrate, iar educația copiilor cu dizabilități este parte integrală a sistemului educațional, inclusiv cu referire la planificarea educației, dezvoltarea curriculară și organizarea școlară [24]. În anul 1994, Declarația UNESCO de la Salamanca [10] a consolidat afirmațiile anterioare și a venit cu un apel inechivoc pentru educația incluzivă și a evidențiat principiul explicit că instituțiile de învățământ general trebuie să includă toți copiii. Cele 92 de guverne semnatare ale Declarației au proclamat că: „fiecare copil are caracteristici unice, interese, abilități și necesități de învățare; sistemele și programele educaționale trebuie organizate și implementate ținând cont de diversitatea acestor caracteristici și necesități, în timp ce elevii cu cerințe educaționale speciale trebuie să aibă acces la școlile generale, care trebuie să fie capabile să ofere o educație centrată pe copil” [10]. Comitetul privind Drepturile Copilului de asemenea și-a exprimat preocuparea legată de „practica segregării și a recomandat statelor să revizuiască și să amendeze legile ce nu sunt conforme Convenției privind Drepturile Copilului, cum ar fi legislația care segreghează copiii cu dizabilități în instituții separate pentru îngrijire, tratament sau educație” [4]. Un alt moment important este adoptarea în anul 2006 a Convenției ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (CDPD), ratificată de Republica Moldova în anul 2010, care vine cu obligația explicită a statelor părți de a introduce educația incluzivă. În conformitate cu articolul 24 alineatul (1) al CDPD, statele părți trebuie să asigure realizarea dreptului persoanelor cu dizabilități la educație „printr-un sistem educațional incluziv la toate nivelurile, inclusiv învățământul preșcolar, primar, secundar și terțiar, formarea profesională și învățarea pe tot parcursul vieții, cu asigurarea tuturor măsurilor de acomodare rezonabilă” [2].

Ce este educația incluzivă și care este importanța acesteia?

Daniel Mara (2009) definește „educația incluzivă drept un ansamblu de măsuri luate în vederea extinderii scopului și rolului școlii obișnuite, pentru a putea face față unei diversități mai mare de copii. Incluziunea presupune ca învățământul să se adapteze cerințelor copiiilor și ca toți copiii să aibă posibilitatea de a învăța împreună, indiferent de dificultățile pe care le întâmpină și să fie orientat spre satisfacerea intereselor copilului și nu invers” [16, p. 89]**.** De asemenea, Mara D. accentuează faptul că „școala incluzivă trebuie să recunoască și să reacționeze la cerințele diverse ale copiilor, să armonizeze diferențele de învățare și între gra-

de de reușită școlară, să asigure educație eficientă pentru toți." [16, p. 90] În acest sens, evidențiem accentul pus de Comitetul pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, care în comentariul său general nr. 4 privind dreptul la educație incluzivă, a subliniat că educația incluzivă nu se referă la plasarea copiilor cu dizabilități în instituțiile de învățământ de masă existente și lăsarea acestora să se adapteze la cerințele standardizate ale unor astfel de instituții, ci, implică un proces de reformă sistemică care întruchipează schimbări și modificări ale conținutului, metodelor de predare, abordărilor, structurilor și strategiilor în educație pentru a depăși barierele cu o viziune care să ofere tuturor elevilor o experiență de învățare echitabilă și participativă și mediul trebuie să corespundă cel mai bine cerințelor și preferințelor acestora [6, p. 3]. Educația incluzivă recunoaște capacitatea fiecărui copil de a învăța, fiind un element central pentru atingerea unui nivel înalt de educație pentru toți elevii, inclusiv elevii cu dizabilități și pentru dezvoltarea unei societăți incluzive. Diverse organizații internaționale, precum și Comitetul privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități [5, p. 2-3] au evidențiat importanța educației incluzive pentru copiii cu dizabilități, dar și impactul acesteia asupra calității educației, sistemului social și economic:

I. Educațional – focusul educației centrată pe persoană și învățarea prin cooperare contribuie la **consolidarea capacităților profesorilor**. Atunci când profesorii sunt instruiți să includă copiii cu dizabilități, nivelul și standardul de învățare a copiilor cu și fără dizabilități crește [20]. De asemenea, cercetările arată că prin susținerea copiilor cu dizabilități, indiferent de vârstă, în medii educaționale incluzive se contribuie la îmbunătățirea calității educației, deoarece educația devine centrată pe persoană și orientată spre îmbunătățirea rezultatelor învățării tuturor, inclusiv și a acelor cu diverse abilități. MacArthur, J. (2009), evidențiază faptul că, copiii cu dizabilități au rezultate academice mai mari și progrese din punct de vedere comportamental în medii incluzive, comparativ cu elevii cu dizabilități care învață în medii clase segregate [14]. Incluziunea implică schimbări profunde și în privința abordării dificultăților de învățare, iar schimbările care se realizează din punct de vedere metodologic și organizațional ca răspuns la dificultățile înregistrate în învățare de elevi contribuie la formarea și dezvoltarea tuturor copiilor [16, p. 90].

II. Social – educația incluzivă contribuie la crearea unei culturi a diversității, a participării și implicării în viața comunitară a persoanelor cu și fără dizabilități, a profesorilor și a altor actori din mediul școlar, precum și societatea în general. Prin experiența de a învăța și de a se juca împreună, toți elevii, împreună cu părinții, familiile și îngrijitorii lor, sunt încurajați să învețe toleranța, acceptarea diferenței și respectul pentru diversitate, ceea ce duce la eliminarea stigmatizării și excluderii. Educația incluzivă oferă, de asemenea, elevilor cu dizabilități o mai mare independență, abilități sociale și oportunități de a deveni membri productivi ai comunităților lor și de a-și exercita drepturile de a participa în societățile lor [5].

III. Economic – educarea persoanelor cu dizabilități este o investiție pozitivă din punct de vedere economic, deoarece poate contribui la reducerea sărăciei și excluderea de la participarea activă la economie. În anul 1999 Banca Mondială a estimat că persoanele cu dizabilități pot reprezenta unul din cinci dintre cei mai săraci oameni din lume, iar în anul 2005 drept parte a unui studiu, a concluzionat că „dizabilitatea este asociată cu sărăcia pe termen lung, în sensul că, copiii cu dizabilități au mai puține șanse să dobândească capitalul uman care să le permită să obțină venituri mai mari" [25, p. 11]. Prin oferirea oportunităților de educație pentru copiii cu dizabilități se reduce din povara sistemului de protecție socială, în același timp membrii familiei cu responsabilități de îngrijire [5, p. 3] sunt liberi să identifice oportunități noi de angajare și alte activități economice. În acest context, principiul indivizibilității și interconectării drepturilor omului [23] presupune că progresul în realizarea unui drept depinde de avansarea tuturor celorlalte drepturi, iar realizarea unui drept nu poate fi realizată în detrimentul altor drepturi. De exemplu, dreptul la educație este interdependent cu dreptul la muncă, la asigurarea unui trai decent, la informare, dreptul la sănătate, nediscriminare, dreptul la un proces echitabil, la libertatea de asociere, libertatea întrunirilor. Și, respectiv, nerealizarea dreptului la educație, la formare profesională are un impact asupra exersării dreptului la muncă – lipsa educației împiedică angajarea tinerilor cu dizabilități, la asigurarea unui trai decent – persistența unei rate înalte a sărăiciei în rândul persoanelor cu dizabilități și alte drepturi conexe. Acestea fiind confirmate și de datele la nivel național: datele Biroului Național de Statistică atestă o rată a șomajului mai mare în rândul persoanelor cu dizabilități (4,2%) comparativ cu persoanele fără dizabilități (3,2%) [15]**.** De asemenea, persoanele cu dizabilități se confruntă cu un risc mai pronunțat

al sărăciei, comparativ cu persoanele fără dizabilități: conform datelor Cercetării Bugetelor Gospodăriilor Casnice realizată de Biroul Național de Statistică, rata sărăciei absolute în rândul persoanelor cu dizabilități a fost în anul 2022 de 41,2%, sau cu 11,1 puncte procentuale mai mare comparativ cu persoanele fără dizabilități (30,1%), riscului sărăciei fiind expuse în special persoanele cu dizabilități din mediul rural [15]**.** După cum evidențiază Comitetul privind Drepturile Economice, Sociale și Culturale (CDESC), educația este atât un drept al omului în sine, cât și un mijloc indispensabil de realizare a altor drepturi ale omului. În Comentariul General nr. 13 cu privire la educație, CDESC afirmă că în calitate de drept care împuternicește, educația este vehiculul principal prin care adulții și copiii marginalizați din punct de vedere economic și social pot ieși din sărăcie și pot obține mijloacele de a participa pe deplin în comunitățile lor [8, p. 1] și a fi protejate de exploatare.

Pentru avansarea în facilitarea incluziunii educaționale a copiilor cu dizabilități, este necesară cunoașterea **barierelor ce impiedică procesul de incluziune.** Comitetul privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități în Comentariul General nr. 4 cu privire la articolul 24 al Convenției privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități [5, p. 3], a evidențiat o serie de bariere care împiedică incluziunea educațională a copiilor cu dizabilități la nivel global, printre care: *a) lipsa înțelegerii sau lipsa implementării modelului privind drepturile omului al dizabilității*, care accentează că barierele din cadrul comunității și ale societății, mai degrabă decât deficiențele personale, exclud persoanele cu dizabilități; *b) discriminarea persistentă* împotriva persoanelor cu dizabilități; *c) lipsa de cunoștințe despre natura și avantajele educației incluzive de calitate și ale diversității; lipsa de informare a tuturor părinților; și lipsa unor răspunsuri adecvate la cerințele de suport*, ceea ce conduce la stereotipurile că incluziunea incluziunea copiilor cu dizabilități va determina o deteriorare a calității educației sau va avea în alt mod un impact negativ asupra celorlalți; *d) lipsa datelor dezagregate și cercetărilor* (ambele sunt necesare pentru responsabilizare și dezvoltarea programelor), care împiedică elaborarea de politici și intervenții eficiente pentru promovarea educației incluzive și de calitate; *e) lipsa voinței politice, a cunoștințelor pentru implementarea dreptului la educație incluzivă, inclusiv educația insuficientă a întregului personal didactic*; *f) mecanisme de finanțare inadecvate* pentru a oferi stimulente și acomodari rezonabile pentru incluziunea elevilor cu dizabilități; *g) lipsa căilor de atac legale și a mecanismelor* pentru a solicita reparații pentru încălcări. CDPD în anul 2017, de asemenea, și-a exprimat ingrijorările legate de barierele în educația incluzivă a copiilor cu dizabilități în Republica Moldova [6, p. 8]. Astfel, printre preocupările enunțate sunt: prevederile Codului Educației din 2014 mai permit învățământul segragat; copiii cu dizabilități, în special cei cu dizabilități psiho-sociale și/sau intelectuale rămân în medii de învățare segragate, inclusiv „școli speciale”, „clase speciale”, și „educație la domiciliu”, și nu primesc suportul necesar pentru accesarea educației incluzive; persistența atitudinilor negative față de elevii cu dizabilități din partea personalului administrativ și învățători, ceea ce duce la refuzul înrolării copiilor în instituțiile de învățământ general și o lipsă generală de familiarizare, cunoștințe și abilități legate de educația incluzivă în rândul personalului. Adițional și Comitetul privind eliminarea discriminării împotriva femeilor (2020) a evidențiat în adresa Guvernului Republicii Moldova preocuparea legată de numărul limitat de femei și fete cu dizabilități în educația generală și incluzivă, condiționat de lipsa accesibilității clădirilor și facilităților școlare, precum și lipsa trainingului în educația incluzivă pentru profesori și angajații din școli [7, p. 10]**.**

Principiile abordării bazate pe drepturile omului și aplicarea acestora în educația incluzivă a copiilor cu dizabilități

Abordarea bazată pe drepturile omului (în continuare – *ABDO*) este un cadru conceptual pentru procesul de dezvoltare umană care se bazează normativ pe standardele internaționale privind drepturile omului și este direcționat operațional către promovarea și protejarea drepturilor omului. Această abordare urmărește să analizeze inegalitățile care se află în centrul problemelor de dezvoltare și să remedieze practicile discriminatorii și distribuțiile nedrepte ale puterii care împiedică progresul dezvoltării și adesea duc la lăsarea în urmă a unor grupuri de persoane [30]. ABDO este un cadru conceptual și pentru procesul de educație, pentru a asigura respectarea, protejarea și asigurarea dreptului la educație a copiilor cu dizabilități, grup care în mod istoric a fost lăsat în afara educației, în special în afara învățământului general. ABDO este

susținută de cinci principii cheie ale drepturilor omului, care sunt cunoscute în limba engleză sub cu denumirea PANEL [25]:

- Participare și incluziune (**P**articipation and inclusion);
- Responsabilitate (**A**ccountability);
- Nediscriminare și egalitate (**N**on-discrimination and equality);
- Împuternicire (**E**mpowerment);
- Legalitate (**L**egality).

Aceste principii trebuie aplicate în relație cu toate elementele și procesele conectate cu educație, inclusiv în dezvoltarea, implementarea și evaluarea impactului legislației, politicii și practicilor cu privire la educația incluzivă:

I. Participare și incluziune: fiecare persoană are dreptul de a participa activ, liber și semnificativ în decizii care îi afectează. Un accent important este pus și pe accesiblitatea procesului de participare, inclusiv accessibilitatea informației. Comitetul privind Drepturile Copilului [4] descrie participarea copiilor drept un proces continuu care include schimbul de informații și dialogul între copii și adulți bazat pe respect reciproc și în care copiii pot afla cum sunt luate în considerare opiniile lor și ale adulților și modelează rezultatul unor astfel de procese. În contextul educației incluzive, participarea copiilor cu dizabilități în luarea deciziilor care îi afectează este fundamentală pentru exersarea drepturilor lor, inclusiv dreptul la educație. Asigurarea participării semnificative a copiilor în procesul decizional legat de educația acestora contribuie, pe de o parte, la împuternicirea lor, îi ajută să-și dezvolte competențe, să-și extindă aspirațiile și să câștige încredere. Pe de altă parte, conduce la recunoașterea din partea titularilor de obligații că, copiii cu dizabilități sunt titulari de drepturi îndreptățiți să joace un rol activ în comunitățile lor și în societate în general. Participarea este un concept transversal care este atât un drept, cât și un principiu care stă la baza realizării tuturor drepturilor omului ale copiilor cu dizabilități.

Cum poate fi realizată participarea copiilor cu dizabilități în contextul procesului educațional din Republica Moldova? Câteva opțiuni prin care poate fi asigurată participarea copiilor cu dizabilități sunt:

- **Calitatea de membru/membră a Consiliilor Elevilor (național, teritorial și/sau instituțional).** Instrucțiunea privind constituirea și funcționarea consiliului elevilor [18] prevede că, componența acestora trebuie să includă toate clasele din şcoală sa pentru fiecare complet de clase, asigură echilibrul de gen, reflectă apartenenţa etnică şi socială a instituţiei, inclusiv prezenţa elevilor cu dizabilităţi. Analiza datelor Ministerului Educației și Cercetării privind componența Consiliului Național al Elevilor [19], precum și rapoartele de monitorizare a activității Consiliilor Elevilor pe raioane, denotă lipsa colectării datelor dezagregate privind reprezentarea grupurilor vulnerabile (ex.: copii cu dizabilități, copii de etnie romă) în cadrul consiliilor. Astfel, sunt necesare măsuri pentru facilitarea prezenței elevilor cu dizabilități în consilii, dar și monitorizarea includerii acestora.

- **Consultarea opiniilor lor cu privire la necesitățile educaționale individuale –** în procesul de evaluare de către Serviciile de Asistență Psiho-pedagogică, de către Comisiile multidisciplinare intrașcolare, în elaborarea Planului Educațional Individualizat, opinia copilului trebuie ascultată și luată în considerare. De asemenea, aceștia trebuie să participe în evaluarea calității procesului educațional, necesitățile de acomodare rezonabilă, asigurarea cu tehnologii asistive și stabilirea modului în care se desfășoară procesul educațional.

II. Responsabilitate: ABDO urmărește să ridice nivelurile de responsabilitate prin identificarea „titularilor de drepturi” și „titularilor de obligații” corespunzători. Din perspectiva dreptului la educație în contextul prezentului articol, titulari de drepturi sunt copiii cu dizabilități, iar titulari de obligații sunt toți actorii implicați în procesul decizional, precum: Ministerul Educației și Cercetării, Centrul Republican de Asistență Psihopedagogică, Structurile Teritoriale de Asistență Psihopedagogică, actorii din cadrul instituției de învățământ (administrația, cadrele didactice, cadre didactice de sprijin etc.), precum și părinții, care în temeiul Convenției privind Drepturile Copilului au obligații explicite (ex. : Articolul 5 prevede îndatoririle ce revin părinţilor naturali ai copilului sau, după caz şi conform tradiţiei locale, membrilor familiei lărgite sau comunităţii, tutorilor sau altor persoane care au, prin lege, copii în îngrijire, de a asigura, de o manieră corespunzătoare capacităţilor în continuă dezvoltare ale copilului, îndrumarea

şi orientarea necesare în exercitarea de către copil a drepturilor.) [27] Principiul responsabilității necesită monitorizarea eficientă a standardelor privind drepturile omului. Pentru ca responsabilitatea să fie eficientă, trebuie să existe legi, politici, proceduri administrative și mecanisme de despăgubire adecvate pentru a garanta drepturile omului [30, p. 8].

Care sunt structurile la nivel național care pot contribui la monitorizarea respectării dreptului la educație a copiilor cu dizabilități? În Republica Moldova, Avocatul Poporului este este una din instituțiile care contribuie la apărarea drepturilor şi libertăţilor omului prin prevenirea încălcării acestora, prin **monitorizarea şi raportarea modului de respectare a drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului la nivel naţional,** prin perfecţionarea legislaţiei ce ţine de domeniul drepturilor şi libertăţilor omului, prin colaborarea internaţională în acest domeniu, prin promovarea drepturilor şi libertăţilor omului şi a mecanismelor de apărare a acestora. Adițional, Avocatul Poporului pentru protecția drepturilor copilului care își exercită atribuţiile pentru asigurarea respectării drepturilor şi a libertăţilor copilului şi realizării, la nivel naţional, de către autorităţile publice centrale şi locale, de către persoanele cu funcţie de răspundere de toate nivelurile a prevederilor Convenţiei ONU cu privire la drepturile copilului [13]. Instituția Avocatului Poporului elaborează rapoarte tematice care reflectă printre altele respectarea, protejarea și asigurarea drepturilor persoanelor/copiilor cu dizabilități, inclusiv rapoarte privind dreptul la educație. De asemenea, în anul 2022, prin decizia nr. 1 al Consiliului Național pentru Drepturile Omului, au fost create șase comisii specializate care au misiunea de a asigura și de a monitoriza la nivel național, potrivit domeniului de competență, implementarea tratatelor internaționale ale Consiliului Europei și ale Organizației Națiunilor Unite la care Republica Moldova este parte și a recomandărilor comitetelor acestora, inclusiv a recomandărilor raportorilor speciali ONU [11]. Ministerul Muncii și Protecției Sociale a creat comisia specializată, care printre altele, are misiunea de a monitoriza implementarea Convenției ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, precum și recomandările recepționate din partea Comitetului privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, inclusiv legat de respectarea, protejarea și asigurarea dreptului la educație a copiilor cu dizabilități. Este important ca în activitatea Comisiei Specializate să participe și organizațiile ce reprezintă drepturile persoanelor cu dizabilități și să fie abordate aspectele ce țin de educația incluzivă, în virtutea articolului 24 al Convenției privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități [2].

III. Nediscriminare și egalitate: toți indivizii sunt egali ca ființe umane și, în virtutea demnității inerente fiecărei persoane, sunt înzestrați cu drepturile lor fără nicio discriminare. În contextul educației incluzive, dreptul la nediscriminare include dreptul de a nu fi segregat și de a primi acomodare rezonabilă, precum și crearea mediilor de învățare accesibile. Studiul tematic cu privire la drepturile persoanelor cu dizabilități la educație (2013) evidențiază că doar educația incluzivă poate oferi educație de calitate, precum și dezvoltare pentru persoanele cu dizabilități, argumentând că este cea mai relevantă modalitate pentru stat de a garanta universalitatea și ne-discriminarea în realizarea dreptului la educație [22]. Pentru implementarea articolului 24, aliniatul 1 al Convenției privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Republica Moldova în calitate de stat parte a Convenției, are obligația de asigura dreptul la educație fără discriminare, pe baza egalității de oportunități. Persoanele cu dizabilități se pot confrunta cu discriminare, precum și părinții, membrii familiilor acestora se pot confrunta cu discriminare prin asociere în baza dizabilității copiilor lor. Statele trebuie să întreprindă măsuri pentru a combate toate formele de discriminare, inclusiv identificarea și eliminarea barierelor juridice, fizice, de comunicare și lingvistice, sociale, financiare și de atitudine din cadrul instituțiilor de învățământ și al comunității [5]**.** Comitetul privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, evidențiază faptul că pentru a asigura perspectiva ne-discriminării în educație, legile și politicile trebuie să prevadă expres clauza de „nerespingere” (engleză „non-rejection”), interzicând refuzul de admitere în instituțiile de învățământ general și necesitatea garantării continuității în educație. Pentru ca această clauză să aibă un efect imediat, trebuie să fie completată cu prevederea de acomodare rezonabilă [5]. În acest sens, evidențiem faptul că, totuși, articolul 33 (1) al Codului Educației al Republicii Moldova (2014) prevede faptul că educația copiilor cu cerințe educaționale speciale „se organizează în instituţiile de învăţământ general, inclusiv în instituţiile de învăţământ special, sau prin învăţământ la domiciliu” [1], iar aceasta a fost evidențiată drept una dintre preocupările Comitetului privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități în adresa țării noastre [6, p. 8].

IV. Împuternicire: consilidarea capacităților titularilor de drepturi de a-și cunoaște și exersa drepturile, dar și a titularilor de obligații pentru implementarea eficientă a obligațiilor în domeniul drepturilor omului. Împuternicirea titularilor de drepturi este necesară pentru ca aceșita să aibă capacitățile, dar și puterea necesară de a-și revendica drepturile, pentru ca în final să-și îmbunătățească viața lor, dar și a comunității. Dreptul la educație este un drept care împuternicește, iar Convenția ONU privind Drepturile Copilului, evidențiază rolul educației în dezvoltarea plenară a personalității copilului (art. 29, alin. a) [27], precum și pregătirea acestora să-și "asume responsabilitățile vieții într-o societate liberă, într-un spirit de înțelegere, de pace, de toleranță" (art. 29, alin. c) [27]. De asemenea, Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, în articolul 24, reflectă concepul de împuternicire, prin evidențierea scopului educației de a „dezvolta pe deplin potențialul uman, a personalității, talentelor și creativității, precum și de a oferi posibilitatea de a participa efectiv la o societate liberă" [2].

V. Legalitate: principiul legalității înseamnă că drepturile trebuie să fie aplicabile din punct de vedere legal, iar politicile și practicile dezvoltate de titularii de obligații trebuie să fie în concordanță cu drepturile stabilite de standardele internaționale la care Republica Moldova este parte și cadrul normativ național. De asemenea, principiul legalității evidențiază că toate drepturile, inclusiv dreptul la educație, trebuie respectate, protejate și asigurate. Astfel, în dezvoltarea și implementarea politicilor și programelor în domeniul educației incluzive a copiilor cu dizabilități, titularii de obligații trebuie să asigure concordanța acestora cu standardele internaționale în domeniul drepturilor omului la care Republica Moldova este parte (ex. : art. 14 al Pactului Internațional privind Drepturile Economice, Sociale și Culturale, art. 24 al Convenției ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, art. 29 al Convenției ONU privind Drepturile copilului), precum și recomandările în domeniul dreptului la educație, incluziune educațională, drepturile copiilor cu dizabilități emise țării noastre de către mecanismele internaționale în domeniul drepturilor omului.

Concluzii

Prin analiza realizată putem evidenția faptul că odată cu ratificarea în anul 2010 a Convenției ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Republica Moldova a recunoscut persoanele cu dizabilități, inclusiv copiii cu dizabilități, drept titulari de drepturi. Respectiv, abordarea bazată pe drepturile omului față de dizabilitate, trebuie să fie la baza tuturor intervențiilor, politicilor, programelor. Principiile abordării bazate pe drepturile omului aplicate în procesul de dezvoltare și implementare a educației incluzive, vor contribui la un proces mai eficient și calitativ de incluziune educațională a copiilor cu dizabilități.

Bibliografie:

1. *COD Nr. 152 din 17-07-2014, Codul Educației al Republicii Moldova*. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138917&lang=ro#, [Accesat: 01.02.2025].
2. *Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități*. Disponibilă: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=117839&lang=rom, [Accesat: 30.01.2025].
3. C*ommitee on the Rights of the Child, Day of general discussion, Children with disabilities*. Disponibil: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CRC/Discussions/Recommendations/Recommendations1997.pdf [Accesat: 30.01.2025].
4. *Committee on the Rights of the Child, general comment No. 12 (2009) on the right of the child to be heard.*
5. *Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Comment nr. 4 to articole 24 – right to inclusive education.* Disponibil: https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-4-article-24-right-inclusive [Accesat: 30.01.2025].
6. *Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of the Republic of Moldova, 2017, disponibil: https://digitallibrary.un.org/record/1310661, p 8 [Accesată: 29.01.2025].*
7. *Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding observations on the sixth periodic report of the Republic of Moldova, 2020.* Disponibil: https://digitallibrary.un.org/record/3856669?ln=en [Accesat: 06.02.2025].
8. *Comitetul privind Drepturile Economice, Sociale și Culturale, Comentariul General nr. 13 Dreptul la educație*. https://www.refworld.org/pdfid/4538838c22.pdf [Accesat: 30.01.2025].

9. *Consiliul Național al Elevilor, Raport cu privire la monitorizarea activității Consiliilor Elevilor (CE) în raioane, 2016*. Disponibil: https://mecc.gov.md/sites/default/files/raport_realizat_de_cne_invatamant_general_cu_privire_la_monitorizarea_activitatii_consiliilor_elevilor.pdf [Accesat: 10.02.2025].
10. *Declaratia UNESCO de la Salamanca si cadrul de actiune in educatiacerintelor speciale, adoptata la Conferinta de la Salamanca (Spania) 1994*. Disponibilă la: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427 [Accesată: 10.02.2025].
11. *Guvernul Republicii Moldova, Dispoziție nr. 6-d din 13 ianuarie 2023, cu privire la aprobarea Regulamentului-cadru al comisiilor specializate create în cadrul Consiliului Național pentru Drepturile Omului*. Disponibilă: https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/18-02-10_13.01.2023.pdf [Accesat: 30.01.2025].
12. *Guvernul Republicii Moldova, Hotărâre nr. 950 din 06-12-2023 cu privire la aprobarea Programului de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova pentru anii 2024 – 2027*. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=141025&lang=ro [Accesat: 10.02.2025].
13. *Legea nr. 52 din 03.04.2014 cu privire la Avocatul Poporului (Ombudsmanul).* Disponibilă: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=121241&lang=rom [Accesat: 11.02.2025].
14. MacArthur, J. (2009). *Learning Better Together: Working Towards Inclusive Education in New Zealand Schools.* https://inclusive.tki.org.nz/assets/inclusive-education/resources/files/learning-better-together.pdf .
15. MALCOCI, L., MUNTEANU, P., CARA, A., [et al.], *Parcursul educațional al copiilor cu dizabilități severe: constrângeri și oportunități. În baza analizei sociologice a accesului la educație a copiilor cu dizabilități intelectuale, senzoriale și cu autism*, Keystone Moldova. – Chişinău: [S. n.], 2024 (Print-Caro). – 111 p. ISBN 978-9975-1,80-50-4 (PDF). Disponibil: https://www.keystonemoldova.md/wp-content/uploads/sites/4/2024/03/Evaluarea-serviciilor-educationale-de-suport.pdf [Accesat: 11.02.2025].
16. Mara D., *Strategii didactice în educația incluzivă.* București: Editura Didactică și Pedagogică, 2009, 228 p. ISBN 978-973-30-2380-7.
17. *Ministerul Muncii și Protecției Sociale, Conceptul Programului privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități pentru perioada 2023 – 2027*. Disponibil: https://social.gov.md/wp-content/uploads/2023/09/Conceptul-Programului-national-de-incluziune-sociala-a-persoanelor-cu-dizabilitati-2023-2027.pdf [Accesată: 06.02.2025].
18. *Ministerul Educației și Cercetării, Instrucțiunea privind constituirea și funcționarea Consiliilor Elevilor, anexa nr. 1 la Ordinul nr. 136 din 26 martie 2013*. Disponibilă: https://mecc.gov.md/sites/default/files/instructiune_creare_consiliul-elevilor.pdf [Accesată: 06.02.2025].
19. *Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, ordin 03.08.2020 nr. 763, Cu privire la c omponența Consiliului Național al Elevilor pentru anul de studii 2020 – 2021*. Disponibil: https://mecc.gov.md/sites/default/files/ordinul_nr._763_din_03.08.2020.pdf [Accesat: 11.02.2025].
20. Mitchell, D. (2010). *Education that Fits: Review of international trends in the education of students with special educational needs*. Christchurch: University of Canterbury.
21. *Oficiul ONU pentru Drepturile Omului, Declarația Universală a Drepturilor Omului*. Disponibil: https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/rum.pdf [Accesat: 30.01.2025].
22. *OHCHR, Thematic report on the rights of persons with disabilities to education, 2013*. Disponibil: https://www.ohchr.org/en/disabilities/thematic-report-right-persons-disabilities-education [Accesat: 11.02.2025].
23. *Oficiul ONU pentru Drepturile Omului, What are human rights*. Disponibil: https://www.ohchr.org/en/what-are-human-rights#:~:text=All%20human%20rights%20are%20indivisible,economic%2C%20social%20and%20cultural%20rights, [Accesat: 30.01.2025].
24. *Regulile-standard ale ONU privind egalitaea șanselor pesoanelor cu dizabilități (1993)*. Disponibile: https://www.un.org/development/desa/disabilities/standard-rules-on-the-equalization-of-opportunities-for-persons-with-disabilities.html [Accesat: 30.01.2025].
25. *Scottish Human Rights Commission, Human Rights Based Approach.* Disponibil: https://www.scottishhumanrights.com/projects-and-programmes/human-rights-based-approach/#:~:text=These%20are%3A%20Participation%2C%20Accountability%2C,Principles%20in%20our%20explainer%20video.&text=If%20playback%20doesn’t%20begin%20shortly%2C%20try%20restarting%20your%20device [Accesată: 06.02.2025]
26. *UNESCO, ‘Inclusive Education on the Agenda’, paper prepared for the World Bank, Human Development Week, 4-6 March 1998.*

27. *UNICEF, Convenția ONU privind Drepturile Copilului.* Disponibil: https://www.unicef.org/moldova/media/1401/file/Conventia-cu-privire-la-drepturile-copilului.pdf [Accesată: 06.02.2025].
28. *United Nations Sustainable Development Group, Human Rights Based Approach*. Disponibil: https://unsdg.un.org/2030-agenda/universal-values/human-rights-based-approach#:~:text=The%20human%20rights%2Dbased%20approach,promoting%20and%20protecting%20human%20rights [Accesat: 30.01.2025].
29. *Wang, MC and Baker, ET (1985-1986). Mainstreaming programs: Design features and effects. Journal of Special Education, 19, 503-521.*
30. *Scottish Human Rights Commision, Human Rights Based Approach, A self-assessment tool, 2018*. Disponibil: https://www.scottishhumanrights.com/media/1814/shrc_panel_self-assessment_tool_vfinal.pdf [Accesat: 30.01.2025].

Date despre autor:
Tatiana CERNOMORIȚ, doctorandă, Școala Doctorală Științe Sociale, Universitatea de Stat din Moldova.
ORCID: 0009-0009-2824-705X,
E-mail: cernomorit.tatiana@gmail.com

Prezentat: 11.03.2025